

PRÁCSER TAMÁS

A globalizáció múltja, jelene... és jövője?

Története, mozgatórugói és következményei

Az ENSZ egyik 1999-ben készített tanulmánya szerint a világ három leggazdagabb emberének együttes vagyona nagyobb, mint a legszegényebb fejlődő országok 600 millió lakosának összes éves jövedelme.¹

A nemzetközi kereskedelem 70%-a 500 multinacionális vállalat kezében van.² 1983 és 1999 között a 200 legnagyobb cég nyeresége 364,2%-kal nőtt, miközben az általuk foglalkoztatott emberek száma csupán 14,4%-kal. (Fiedrich, 2002.)

A repülési, elektronikai, informatikai, üdítőital és dohányipar gyakorlatilag ötöt, a gyorsétkeztetés két-két óriásvállalat ellenőrzése alatt áll. (Fiedrich, 2002.)

Döbbenetes megállapítások, melyeket igazán felfogni sem tudunk. Igazak? S ha igen, melyek azok a tényezők, amik a jelen helyzet kialakulását lehetővé tették? Sokan rávágnák: mindezért a globalizáció a felelős. De mit is jelent ez a szó valójában, s minek köszönheti létezését? Erre, s hasonló kérdésekre szeretnék választ adni írásomban.

A globalizáció kifejezést kettős értelemben használhatjuk. Egyrészt egy régi folyamatot jelöl, hiszen „ha az emberi társadalomra a legáltalánosabban alkalmazzuk, akkor az emberiség időben egyre jobban egységesedő fejlődéstörténetéről beszélünk”³, amely igazán az európai gyarmatosító kor hajnalán, öt évszázaddal ezelőtt kezdődött. Ennek egyik első jeleként foghatjuk fel az amerikai kultúrnövények elterjedését az egész világon, ami fokozatosan kiterjedt más áruk, emberek, technológiák, eszmék globális cseréjére.

E világméretű gazdaság kialakulását kezdetben sok tekintetben pozitív folyamatnak tekinthetjük, ugyanakkor a kizsákmányolás hamar megkezdődött. Ezt jól példázza Cecil Rhodes – Anglia egyik leghíresebb gyarmatbirodalmi szószólójának –, az 1890-es években tett kijelentése: „Új földeket kell találnunk, ahonnan könnyen szerezhetünk nyersanyagokat, s ugyanakkor hasznosíthatjuk a gyarmatok bennszülött népességének olcsó rabszolgamunkáját.”⁴

Magát a folyamatot alapvetően a technikai fejlődés indukálja, illetve vezérli, hiszen ennek köszönhetően váltak az addig lokális, regionális folyamatok világméretűvé. E tekintetben meghatározóak az 1970-es évek, az ekkor kibontakozó mikro-elektronikai forradalom. Kialakulása tette szükségessé a tőkeösszpontosítást, a na-

---

¹ UNDP: Human Development Report 2000. USA 2001., id.: Csath Magdolna: Kiút a globalizációs zsákutcából. Kairosz Kiadó, Budapest, 2001, 5 o.

² Fiedrich Róbert: Globalizáció füzetek 2. Nemzetek feletti vállalatok a globalizáció korában. Miért nem szeretik a „zöldek” a nemzetek feletti vállalatokat? Magyar Természetvédők Szövetsége, MTSZ, 2002

<http://mek.oszk.hu/01400/01450/01450.doc> (2006. február 26.)

³ Farkas Péter: A globalizáció és fenyegetései. A világgazdaság és a gazdaságelméletek zavarai. Aula Kiadó, Bp. 2002, 19 o.

⁴ Wayne Ellwood: A globalizáció. HVG Kiadó Rt., Budapest, 2003, 15 o.

gyobb vállalatméret létrehozását, mivel az adott technológiák folyamatos kifejlesztése, a kutatások finanszírozása, a versenytársakkal való konkurenciaharc e lépések nélkül nem valósulhatott volna meg.

Mindemellett az 1970-es években gazdasági, szerkezeti változások is bekövetkeztek a világgazdaságban. Ekkor omlik össze Bretton Woods, a II. világháború után a világkereskedelem irányítására lefektetett szabályok rendszere. Az 1944-es Bretton Woods-i konferencián alkották meg a háború utáni globális gazdaság új kereteit, azt az együttműködésen alapuló, stabil monetáris rendszert, amely támogatja az országok szuverenitását és megelőzi a pénzügyi válságok kialakulását. (Ellwood 2003, 31 o.) A konferencia az áruk szabad mozgásának rendszerét fogadta el, az amerikai dollár lett a nemzetközi fizetőeszköz, árfolyamát az aranyhoz kötötték.

A világgazdaság felügyeletére és koordinálására három intézményt (Nemzetközi Valutaalap, Világbank, Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény) hoztak létre, melyek feladatai röviden a következők:

Nemzetközi Valutaalap (IMF): E szervezet célja a nemzetközi kereskedelem bővülésének és kiegyensúlyozott növekedésének előmozdítása, illetve a foglalkoztatottság és a reáljövedelem magas szintjének kialakítása és fenntartása.

Világbank (Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank, IBRD): Eredeti feladata a II. világháború által tönkretett nemzetgazdaságok újjáépítésének támogatása.

Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény (GATT), később Világkereskedelmi Szervezet (WTO): Célja a nemzeti kereskedelmi korlátok leépítése.

Tehát „A hetvenes évek elejére, a Bretton Woods-i pénzügyi rendszernek ez az oszlopa szétmállott, a nemzetközi tartozások kiegyenlítése és az ideiglenes fizetési nehézségek áthidalása bonyolultabbá vált. Az amerikai aranytartalékokat felemész-tette a dollárkínálat. Ezzel nem csupán az aranyra válthatóság szűnt meg (mondta fel az USA), hanem a kötött devizaárfolyamok rendszere is, ami korábban féket szabott a valutaspekulációnak. Lehetővé vált, hogy a nemzetközi pénzügyi rendszer a legnagyobb tőketulajdonosok érdekeinek megfelelően megújuljon, és liberalizálhatták a nemzetközi pénzügyi mechanizmusokat.” (Farkas 2002, 35 o.)

Ezzel a Bretton Woods-i intézmények funkciója is módosult. A Valutaalap, majd a Világbank is a harmadik világ frissen függetlenné vált országai felé fordult, s célja ezen országok „támogatása”, hiányzó infrastrukturális kapacitásainak kiépítése lett. Ezen intézkedések összességét szerkezetátalakítási programoknak nevezzük, melyek közül az elsőt 1986-ban állította össze a Valutaalap.

E programok keretében a kölcsönök feltételeként előirányozták az állami tulajdonú vállalatok privatizációját, a kormányzat méreteinek és költségeinek csökkentését, az alapvető szociális ellátás és az alapvető élelmiszerek szubvenciójának csökkentését, és a kereskedelmi korlátozások leépítését.

Így a szerkezetátalakítás kondíciói elvonták az állami bevételeket olyan dolgoktól, mint az oktatás és az egészségügy, vagyis épp azoktól a szolgáltatásoktól, amelyek oly fontosak a szegények (különösen a nők és a gyermekek) számára. Több jutott adósságszolgálatra, mint az állampolgárok alapvető szükségleteinek kielégítésére. Tanzániában, ahol a lakosság 40 százaléka még 35 éves kora előtt meghal, a kormány hatszor többet költ adósságtörlesztésre, mint az egészségügyre. (Ellwood 2003, 57 o.)

Ezek alapján elég hamar világossá vált, hogy a kedvezményes hitelkamatok ellenére a legszegényebb országoknak nehézségeik lesznek a kölcsönök visszafizetésével. Láthatjuk azt is, hogy az IMF és a Világbank fordított irányú tőkeáramlással

kezdték működni. Vagyis több pénzt szivattyúznak ki a harmadik világból, mint amennyit belepumpálnak.

Természetesen mindezek mellett további tényezők is szerepet játszottak a globalizáció mai formájának kialakulásában. Lássuk ezeket!

A szocialista gazdaságok összeomlása révén lehetővé vált az egész világgpiachoz való hozzáférés. A szerkezetátalakítási programoknak, illetve az adósságok visszafizetésének érdekében exportorientált gazdaságra álltak át mind a volt szocialista országok, mind a harmadik világ országai, ennek hatására megnövekedett az igény a külföldi működőtőke bevonására. Megindult a hagyományosan állami tulajdonban lévő területek (áramellátás, vasút, posta, bank, biztosítás, távközlés) privatizációja. A hírközlés fejlődésének köszönhetően másodpercek alatt lehetővé vált dollármilliók mozgatása.

Mindezek hatására a kapitalizmus új szakaszába lépett, létrejött a transznacionális monopolkapitalizmus, megjelent a globalizáció mai formája.

Farkas Péter meghatározása szerint a jelenlegi, a globális kapitalizmus korszakának két legjellemzőbb vonása a különböző gazdasági ágazatokban érdekelt nagy nemzetközi ipari-szolgáltató-pénzügyi szupermonopóliumok kialakulása, valamint a pénzügyi szféra, a nemzetközi tőkeáramlások hatalmas méretű felduzzadása, a tőkefelhalmozás nemzeti és nemzetközi folyamatainak összefonódása. (Farkas 2002, 33 o.)

Lester Thurow amerikai közgazdász szerint „a globalizáció lényege, hogy minden termék mindenhol legyártható és bárhol értékesíthető (homogenizáció). A konkrét gyártási és értékesítési helyet pedig a tőke úgy határozza meg, hogy megkeresi a világban azt a helyet, ahol az adott egység, illetve az adott tevékenység legolcsóbban gyártható le, illetve végezhető el, majd ott adja el a végterméket, valamint a szolgáltatást, ahol a legmagasabb árakat és így a legtöbb profitot tudja elérni.”⁵

Mindezek alapján meghatározhatjuk a napjainkban általánosan használt „globalizáció” szó fogalmát: „A globalizáció a kapitalista gazdálkodásnak a tőke által vezérelt világméretű kiteljesedése, a világgazdaság egységbe szerveződése. Nem egyszerűen a termelési tényezők (árak, tőke, munkaerő) országok és térségek közötti áramlása, hanem a gazdasági viszonyok (tulajdon, termelés, pénzügyi folyamatok) megerősödő nemzetköziesedése, egységesülése.” (Farkas 2002, 32 o.)

Mindezen folyamatoknak pedig mozgásformát biztosít a nemzetközi gazdasági viszonyok jogi és egyéb korlátainak (vámok, kereskedelmi kvóták stb.) felszámolása, a liberalizáció és a mögötte álló neoliberais gazdaságfilozófia.

A globalizációt ma is gyakran megfeleltetik egy olyan gazdasági rendszernek, amely komparatív előnyökön alapszik. Ezt az elméletét David Ricardo angol közgazdász alkotta meg, amely a következőképp szól: „A nemzeteknek olyan termékek előállítására kell specializálódniuk, amelyekben természetadta előnyöket élveznek, s így megtalálhatják helyüket a piacon.”⁶

Ez előnyös mind a vásárló, mind az eladó számára, de csak bizonyos szabályok betartása esetén:

- A partnerek közti kereskedelmet úgy kell kiegyensúlyozni, hogy az egyik ország ne adósodjon el és váljon kiszolgáltatottá a másikkal szemben,

---

⁵ Lester Thurow: *The Future of Capitalism*. Nicholas Brealey Publishing, Nagy-Britannia, 1996, id.: Csath Magdolna: *Kiút a globalizációs zsákutcából*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2001, 12 o.

⁶ David Ricardo: *A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei*. 1817, Wayne Ellwood: *A globalizáció*. HVG Kiadó Rt., Budapest, 2003

- illetve a beruházási tőkének helyi gyökerűnek kell lennie, és nem szabad a magas munkabérű országból az alacsony munkabérű országba áramlania. (Ellwood 2003, 16 o.)

Ahogy láthatjuk, ma egyik feltétel sem teljesül, sőt a legnagyobb tőketulajdonosok (transznacionális vállalatok) profitjuk növelése érdekében éppen ezen elvekkel szemben állva – élve a jelen gazdaság adta feltételekkel –, kihasználják az egyes országok és térségek közti különbségeket. Ezt két módon történhet meg:

- A termelő- és szolgáltatótőke a bérkülönbségeket, a munkaerő alkalmazásával kapcsolatos egyéb bérköltségek eltéréseit, a munkaerő végzettségét, az adózási és gazdaságösztönzési sajátosságokat, valamint a korábban létrehozott infrastruktúra által biztosított feltételeket veszi figyelembe.
- A spekulációs pénztőke ezzel szemben a különböző térbeli helyek (országok) valutaárfolyamaiban, kamataiban, nyersanyagárakban és a tőzsdéi tendenciákban mutatkozó különbségeket igyekszik kihasználni és így nyereségre szert tenni. (Farkas 2002, 37 o.)

Néhány szó a vállalatokról

A nagyvállalatok a haszon kényszerének szorításában működnek. Kizárólag a bármilyen áron való versenyképesség, a hatékonyság lebeg szemük előtt. Céljuk egyre kevesebb ráfordítással, vagyis egyre kevesebb munkaerővel egyre többet termelni. Ennek megfelelően az elmúlt évtizedben az 500 legnagyobb vállalatnál évente 400 ezer állást szüntettek meg.

Mint már említettem, a nagy vállalatméret több szempontból is előnyös. Ha meg akarják őrizni versenyképességüket, a növekedés elengedhetetlen (növekedési kényszer), amit ma már nem új beruházások létesítésével érnek el. A piaci részesedés bővítésének leghatékonyabb eszköze a kisebb vetélytársak felvásárlása és a vállalatok összeolvadása.

A vállalatok számára a növekedés természetes következménye a termelés növelése, figyelmen kívül hagyva a piacot, aminek felvevőképessége globális szinten csökken. Oka a nagyarányú gépesítés, automatizálás, melynek hatására fokozódik a termelékenység, ellenben munkahelyek milliói tűnnek el, csökken a bérnövekedés. Ez esetben hiába termelnek nagy mennyiséget olcsón, ha azt nem lesz kinek megvennie. Így hamar túlzott termelői kapacitással kell szembesülniük. Ez csökkenő profitrátához, ez pedig az élőköltségek további lefaragásához vagy gyárbezárásokhoz vezet.

Végeredményben hosszú távon mindenképpen csökken a globális kereslet. Ennek eredményeként ma globális kapacitásfeleslegről beszélhetünk. (Kínában ez ma meghaladja a 40 százalékot.) (Ellwood 2003, 78 o.)

Láthatjuk, a korporációk döntéshozatalát a monopóliumra való törekvés, és a csökkenő profitráta mozgatja, tekintet nélkül döntéseik társadalmi, környezeti és gazdasági következményeire. A fő probléma pedig nemcsak az, hogy az effajta öncélú viselkedésmód a vállalat egészét nézve jellemző, hanem az is, hogy ezt a náluk dolgozóktól is elvárják.

Napjaink transznacionális vállalatai olyan óriás, és szövevényes tulajdonszerkezettel rendelkeznek, hogy gyakran már lehetetlenség végigkövetni a tulajdonosi láncolatot. Egyes becslések szerint a 4 billió dolláros nemzetközi gazdaságban a teljes kereskedelmi forgalomnak körülbelül egyharmada tulajdonképpen ugyanannak a vállalatcsoportnak a különböző ágai között létrejövő üzlet.

Láthatjuk, hogy a gazdasági globalizáció fő haszonélvezői a nemzetek feletti vállalatok, akik élve a globális kapitalizmus adta lehetőségekkel az ezredfordulóra jelentős gazdasági, hatalomra tettek szert. „Az üzleti és politikai hatalom összefonódása teremti meg az új világrendet.”⁷

A külföldi működőtőke-beruházások, vállalatösszevonások következtében a hatalom egyre jobban, egyre kevesebb cég kezében összpontosul, így hatalmuk által képesek egy-egy ország kormányának, sőt nagy nemzetközi intézmények politikájának alakulását is befolyásolni. Erre jó példa a *kiotói jegyzőkönyv* „esete” (Fiedrich, 2002.), miszerint a Clinton-kormány ígéretet tett, hogy aláírja kiotói jegyzőkönyvet, az országok széndioxid-kibocsátását korlátozó egyezményt. Ezzel szemben a Bush-kabinet néhány héttel hivatalba lépése után úgy döntött, kilép a kiotói protokollból. A magyarázat egyszerű, George W. Bush kampányát jelentős pénzüsszegekkel támogatták a legnagyobb olajvállalatok, melyeket hátrányosan érintett volna a jegyzőkönyv aláírása.

„A nemzetek feletti vállalatok hatalmával viszont korántsem párosul az ehhez szükséges felelősség felvállalása. Sőt, igyekeznek kibújni mindenféle jogi felelősség alól. Előszóratottal helyezik ki termelésüket olyan országokba, ahol alacsonyabb szintű környezetvédelmi, munkajogi szabályozások vannak, sőt, ha egyes országok ilyen jellegű intézkedéseket kívánnak hozni, gyakran zsarolják a kormányokat, hogy amennyiben a termelési feltételek számukra kedvezőtlenül alakulnak, kiviszik gyáraikat az országból.” (Fiedrich, 2002.) Tevékenységüket nagyon gyakran kíséri környezetszennyezés, az emberi jogok megsértése.

Az óriáscégeknek nagyobb hatalmuk van arra is, hogy engedményeket csikarjanak ki az országos és regionális kormányzatoktól, egyszerűen azért, mert ők a domináns gazdasági szereplők, akik munkahelyeket teremtenek, és növelik a nemzeti jövedelmet. Ezen befektetések következtében hatalmas nyereségre tesznek szert. Erre jó példa, hogy hét amerikai illetőségű cég negatív adót fizetett, vagyis több kedvezményt, támogatást kaptak, mint amennyi adót kellett fizetniük. A cégek között szerepel a Texaco, a PepsiCo, az Enron, és a General Motors is. (Fiedrich, 2002.) „Valójában erről szól a globális versengés – a közösségek és a dolgozók egymással versengenek, melyik tud még többet magára vállalni a világ leghatalmasabb és legjövödelmezőbb vállalatainak termelési költségeiből.” David Korten (Ellwood 2003, 79 o.)

Kapcsolat a természettel

Ipari termelési rendszerünk az elmúlt két évszázadban óriási mennyiségű, nem megújuló természeti erőforrást használt fel, s ha ez ilyen sebességgel folytatódik, lassan felemészítjük földünk természeti erőforrás-tartalékait. Ennek egyik oka, hogy a primer erőforrások túl olcsók, árak nem tükrözi véges mennyiségüket vagy kitermelésük társadalmi és ökológiai költségeit, így ha meg akarjuk őrizni ezen erőforrásokat, akkor fel kell emelni az árakat. (Ellwood 2003, 106 o.) Sajnos ez nem ilyen egyszerű, ugyanis a primer erőforrások meghatározó része földünk elmaradottabb térségeiből, szegény országokból, a harmadik világból származik.

Ezen országok legégetőbb problémája adósságaik csökkentése, s nem a természeti környezet állapota. Jelen helyzetükben nincs más választásuk, mint növelni az

---

⁷ Barbara Parker: Globalization and Business Practice. Sage Publications, USA, 1998, Csath Magdolna: Kiút a globalizációs zsákutcából. Kairosz Kiadó, Budapest, 2001, 9 o.

olcsó nyersanyag exportját a világpiacon. De minthogy minden hasonló országnak egyszerre kell növelnie exportját, túlkínálat keletkezik, az árak esnek, vagyis kétszer annyit kell exportálni, ha ugyanannyi külföldi valutához akarnak hozzájutni. A dolog vesztese így nem csak a globális környezet, hanem a fent említett szegény országok is.

Nemcsak ökoszisztémákat és élőhelyeket törölünk el a Föld színéről, de az is világgossá vált, hogy olyan mértékben szennyezzük, ami már meghaladja a természeti világ regenerálódási és öngyógyító képességét.

Összegezve a leírtakat, világosan látszik, hogy a globalizáció léte rendkívül összetett. Egymás mellett létező, illetve egymással kölcsönhatásba lépő folyamatoknak köszönheti kialakulását, s fennmaradása mindaddig biztosított, amíg alapvető lételeme, a szabályozásoktól mentes piacgazdaság az uralkodó.

Az „élete” folyamán bekövetkező gazdasági, társadalmi, természeti változásokról, pedig ki-ki maga döntse el, ezek mennyire szolgálták, szolgálják közös érdekeinket, a jövő nemzedékének boldogulását.

Felhasznált irodalom:

Csath Magdolna: Kiút a globalizációs zsákutcából. Kairosz Kiadó, Budapest, 2001.

Farkas Péter: A globalizáció és fenyegetései. A világgazdaság és a gazdaságelméletek zavarai.

Aula Kiadó, Budapest, 2002.

Fidrich Róbert: Globalizáció füzetek 2. Nemzetek feletti vállalatok a globalizáció korában. Miért nem szeretik a „zöldek” a nemzetek feletti vállalatokat? Magyar Természetvédők Szövetsége, MTSZ, 2002.

<http://mek.oszk.hu/01400/01450/01450.doc> (2006. február 26.)

Wayne Ellwood: A globalizáció. HVG Kiadó Rt., Budapest, 2003.

